

LEVEN VOOR HET SCHERM

Het belang van televisiekijken voor ouderen in een maatschappelijk en persoonlijk ontwikkelingsperspectief

Steven Eggermont & Heidi Vandebosch

1. INLEIDING

1.1. De 'uses & gratifications'-optiek

In sociaal-wetenschappelijke literatuur worden ouderen doorgaans op een welbepaalde manier getypeerd. Het accent lag en ligt op het verlies van een aantal structurele kenmerken uit het middelbare leven. Een groot aantal studies, en in feite ook veel van de meer recente theorieën, zijn geïnspireerd door de *disengagement theory*' (Cumming & Henry, 1961), die poneert dat vanaf een bepaalde leeftijd ouder worden in feite gelijkstaat met het verliezen en opgeven van de rollen die een individu het grootste deel van zijn of haar leven heeft vervuld. 'Aging is a gradual withdrawal' (Gunter, 1998): stap voor stap laten het individu en de samenleving elkaar los. Het maatschappelijke leven van de oudere wordt minder dan voorheen gestipuleerd door functionele gedragspatronen, gepositioneerd in maatschappelijke hiërarchieën of gemarkeerd met status- en taakkenmerken. Bovendien zorgt de combinatie van verschillende, dominante rollen er niet langer voor dat de tijd geordend wordt. Tijd krijgt zelfs geen klassieke functionele opvulling meer. De impliciet overheersende redenering dat vrijetijd de tijd is die ontstaat naast de door rollen geordende tijd, die geapprecieerd wordt door het contrast met geordende tijd en die aangenaam opgevuld kan worden dankzij de middelen die tijdens de geordende tijd zijn verworven, gaat voor bejaarden niet langer op (cf. Woods, 1994; Young & Schuller, 1991). Op fysiologisch vlak is er sprake van geringere mobiliteit en van een gezichts- en gehoorverlies. Verder is vastgesteld dat ouder worden de cognitieve verwerkingsarbeid vertraagt en de capaciteit aantast om nieuwe zaken te leren of te

onthouden (Krauss-Whitbourne, 1996: 225; Johnson & Cobb-Walgren, 1994). De overgang naar ouderdom wordt bovendien gekenmerkt door psychologische verandering. Zo heeft Erikson (1963) het over de voor ouderen specifieke 'opdracht' 'ego integrity' te verwerven. Daarmee bedoelt hij het gevoel vrede te hebben met de nieuwe situatie. De indruk dat het leven en de ruimere leefwereld orde en betekenis kennen, is de remedie tegen wanhoop en afkeer.

Centraal in de klassieke 'disengagement theory', maar veeleer impliciet ook in meer recente theorieën, staat de idee dat ouderen erin moeten slagen deze nieuwe leefomstandigheden het hoofd te bieden om een tevreden oude dag te kunnen slijten (cf. Mannel & Dupuis, 1996). Getuigen hiervan zijn de alomtegenwoordigheid van het begrip 'successful ageing' in gerontologisch onderzoek, vaak in combinatie met termen als 'adaptation' en 'coping', en de klemtoon op het concept 'life satisfaction' (cf. Torres, 1999; Mannel & Dupuis, 1996; Fernandez-Ballesteros, Dolores-Zamarron & Ruiz, 2001). De klassieke 'disengagement theory' klinkt nog steeds door in veel gerontologische publicaties. In een veeleer negatieve typering van de bejaarde levensomstandigheden zoeken bijvoorbeeld ook de meeste mediaonderzoekers een verklaring voor de frequentie van het mediagebruik, de inhoudelijke voorkeuren, de motieven om media te gebruiken en de gratificaties die ouderen daaruit halen. Voor Davis en Edwards (1975: 8) vertoont media-onderzoek bij bejaarden 'a tendency to view television... as a means of making [the dependent, disengaged social] circumstances [of the aged] tolerable'. Een traditioneel voorbeeld hiervan vormen de drie verklaringen die Meyersohn (1961) geeft voor de vaststelling dat ouderen meer televisiekijken dan jongere volwassenen: ten eerste, leidt de oudere meer een zittend leven; ten tweede, heeft hij meer vrije - ongestructureerde - tijd, en ten derde, onderhoudt hij minder banden met de omgeving. Volgens Kubey (1980: 19) wordt het gebruik van gedrukte media, van de radio en van muziekdragers beperkt doordat de ouderen dikwijls minder goed gaan zien en horen. Dat zintuigen het laten afweten noodzaakt hen ertoe televisie te kijken. Omdat televisie auditieve en visuele stimuli combineert, is de oudere in staat de stimuli die hij mist op te vangen door de andere stimuli te interpreteren (cf. Heatherton & Fouts, 1985). Door te redeneren vanuit typische ouderdomskenmerken zijn ook verklaringen gesuggereerd voor de inhoudelijke voorkeuren van ouderen. Hun bijzondere belangstelling voor nieuws en informatieve televisieprogramma's (Perse & Rubin, 1990; Gunter et al., 1994; Fouts & Abraham, 1986; Burnett, 1991; O'Brien, 1992) kan bijvoorbeeld het gevolg zijn van een behoefte aan opschudding in hun stabiele en voorspelbare levens (Danowski, 1975 in Kubey, 1980: 18). Of de interesse in nieuws zou erop kunnen wijzen dat de ouderen die in hun nieuwe leefsituatie 'ego integrity' hebben bereikt, zich betrokken voelen bij de ruimere samenleving (Kubey, 1980). Verder is het plausibel dat ouderen op rust de televisie minder nodig hebben als een bron van ontspanning dan jongere bevolkingscategorieën na een drukke werkdag. In de plaats daarvan kijken ze televisie om (lokale) informatie te verwerven die ze vroeger op het werk of op straat verkregen. Daarbij aansluitend zouden ook fictie-inhouden, zoals soaps, door ouderen druk bekeken worden (Perse & Rubin, 1990; Fouts & Abraham, 1986; Davis, 1971), omdat ze het traditionele plaatselijke roddelnetwerk waartoe ouderen niet langer behoren, zouden vervangen (Rubin & Rubin, 1982: 301).

Zulke studies gaan er dus vanuit dat ouderen met hun mediagedrag uiteenlopende gratificaties zoeken, en ook vinden. Onderzoek doet vermoeden dat massamedia de ouderen een vorm van parasociaal contact bieden om de afnemende interpersoonlijke communicatie op te vangen (Davis & Kubey, 1982; Schramm, 1969). Massamedia dienen ook als een instrument om de tijd te structureren (Davis, 1971), om vervreemding (Korzenny & Neuendorf, 1980; Schramm, 1969) en eenzaamheid te verdrijven (Perse & Rubin, 1990; Stephens, 1982), om een band met de samenleving te behouden, enzovoort (voor een overzicht, zie: Rubin & Rubin, 1981: 1-2).

(Vooral) in de jaren '80 zagen mediaonderzoekers televisiekijken als een antwoord op de veranderde leefomstandigheden. Deze aanpak kan worden verklaard door de toenmalige 'populariteit' van de 'uses & gratifications'-theorie. Nogal wat empirisch onderzoek destijds wilde in kaart brengen welke behoeften kijkers met mediagebruik proberen vervullen. Omdat ouderen vanwege hun rollenverlies extra veel behoeften lijken te hebben, werd deze leeftijdscategorie extra vaak bestudeerd. Vanuit de 'uses & gratifications'-optiek kijken ouderen vooral televisie omdat ze er eenvoudigweg behoefte aan hebben (Rokach, 1990; Rubin & Rubin, 1981; Honeycut et al., 1990; Perse & Rubin, 1990; Hess, 1974; Peterson, 1973).

1.2. De maatschappelijke en persoonlijke ontwikkeling

Opvallend in de literatuur omtrent het mediagebruik van ouderen is verder dat de aandacht voor het onderwerp het voorbije decennium bijna volledig is weggefallen. Zoals in de voorgaande alinea's samengevat, zijn de gratificaties die ouderen in media zoeken redelijk uitgebreid bestudeerd. Nadien is er echter weinig nieuw onderzoek gevoerd. Toch kan men het mediagebruik van ouderen nog vanuit een andere, ruimere invalshoek bekijken. In recente bijdragen opperen ontwikkelingspsychologen namelijk de idee aandacht te hebben voor de volledige levensloop van de oudere (Bond et al., 1990: 27) en bijgevolg voor de daarmee onlosmakelijk verbonden maatschappelijke ontwikkelingen (Fiske & Chiriboga, 1985; Peeters, 1986; de Winter, 1986). Volgens Meacham (1984: 47) betekent deze idee 'a movement away from static conceptions of the individual toward a broadening understanding 1) that individuals change over their life spans; 2) that individuals develop not in isolation but within a social context; and 3) that this social context changes over the life-course'. Schaie (1984: 1) benadrukt hoeveel belang sommige psychologen eraan hechten persoonlijke ontwikkelingen vanuit een maatschappelijk, historisch perspectief te bekijken:

'Historical accounts of the life-span psychology movement are likely to point out that one of its major contributions may have been to shift the focus of concern from the search for purely developmental matters of a normative nature to the context within which development occurs. This context of course, not only refers to the characteristics of place and culture, but also includes as a major parameter the historical time during which development occurs.'

Voor Coleman (1986: 6) maakt deze idee het zinloos de ene generatie ouderen gelijk te stellen aan de andere. Hij merkt op dat een andere historische achtergrond zorgt voor andere verwachtingen en andere normen. Om de huidige generatie ouderen (en hun mediagebruik) te kunnen begrijpen, moet men dus rekening houden met de maatschappelijke ontwikkelingen die deze ouderen hebben meegemaakt. Zo waren (Britse) ouderen getuigen van de Eerste en Tweede Wereldoorlog, van de uitbouw van de welvaartsstaat, van de centralisering van industrietakken, van de ontwikkeling in nieuwe technologieën en van de drastische verkorting van de werkweek (Coleman, 1990: 100). Naast deze sociale en politieke veranderingen, maakten ze bijvoorbeeld ook de opkomst van een permissievere maatschappij mee, het dalende kerkbezoek en de doorbraak van televisie en andere media. Svendsen (1997: 128-129) beschrijft welke ontwikkelingen verschillende generaties in opeenvolgende levensfasen (kindertijd, jeugd, volwassen leven, derde leeftijd) hebben doorgemaakt. Zo kunnen bejaarden (die in 1995 ouder waren dan zestig) zich nog de tijd herinneren waarin de stomme film het enige audiovisuele medium was. Tijdens hun jeugd zagen zij de doorbraak van de radio en later van de televisie, terwijl ze nu in de informatiemaatschappij leven. Het is plausibel dat deze 'eigen' mediageschiedenis van de bejaarde zijn actuele perceptie van media beïnvloedt. Daardoor verschilt de huidige derde leeftijd van andere cohorten (Riggs, 1998: 13).

Enkele recente kwalitatieve studies naar de betekenis van media in het dagelijkse leven van ouderen hebben het sporadisch over deze invloed van de historische achtergrond. Gauntlett en Hill (1999: 175) vermelden bijvoorbeeld dat ouderen televisieprogramma's met een zekere 'gentleness' verkiezen. Zulke programma's stemmen overeen met hun eigen overtuigingen en opvattingen:

'...[these programs] do not tend to feature large amounts of on-screen violence, sex or bad language, they often have light, 'pleasant', nostalgic and middle-class themes (as opposed to reflecting the 'gritty realities' of modern urban life), and they often feature leading characters who are themselves no spring chickens.'

Riggs (1998: 19) stelt ongeveer hetzelfde vast: oudere vrouwen kijken graag naar 'Murder She Wrote', omdat dit programma een nostalgische 'Englishness' en behoudsgezindheid connoteert. Voor Coleman (1990: 101) verwijzen zulke inhoudelijke voorkeuren naar een soort 'gewapende vrede' die ouderen op moreel vlak ervaren. De oudere poogt met sociale verandering om te gaan en toch in vrede te leven met zijn verleden. Coleman voegt eraan toe dat deze strategie niet helemaal bevredigend is, aangezien de oudere toch altijd de sociale druk ervaart actuelere waarden over te nemen. Dit zou verklaren waarom ouderen dikwijls dubbelzinnig blijken te staan tegenover televisie. Televisie is voor hen zowel een stabiel gegeven, als een uiting van de postmoderne leefwereld (Riggs, 1998: 175). Hoewel velen geïnteresseerd zijn in het actuele leven en in moderne gewoonten (zoals die o.a. aan bod komen in postmoderne televisie), voelen ze toch vaak 'the weight of their conservatism tug at them more as they express greater comfort with meanings that appear time-tested, sturdy, and chaste'.

Dat de oudere generaties opgegroeid zijn in een nationalistische, protestante samenleving met een sterke werketos en beperkte ontspanningsmogelijkheden kan ook verklaren waarom oudere Britten niet van Amerikaanse programma's houden (Gauntlett & Hill, 1999: 182), waarom ze schuldgevoelens ervaren bij het televisiekijken en waarom ze graag naar programma's kijken die hen naar onbekende bestemmingen 'brengen' (Riggs, 1998: 8).

Dergelijke studies ondersteunen m.a.w. de idee het mediagebruik van ouderen te onderzoeken vanuit een historisch oogpunt. Deze idee is, zoals gezegd, gegroeid vanuit ontwikkelingspsychologische bevindingen. Het mediagebruik van ouderen kaderen in een ruimere, maatschappelijke context is evenwel ook niet in tegenspraak met de 'uses & gratifications'-theorie. Vroege formuleringen van de theorie (Blumler & Katz, 1974) beklemtonen dat de individuele noden van kijkers ontstaan en mee vormgegeven zijn in een maatschappelijk context. Bij het empirisch toetsen van de theorie is dit aspect dikwijls uit het oog verloren. In dit artikel presenteren we resultaten van een onderzoek dat de relatie tussen de ontwikkeling van ouderen in een veranderende maatschappij en hun actuele mediagebruik wil exploreren. In dit project wordt dus zowel de invloed van de huidige leefomstandigheden, als de invloed van de voorbije levensloop geregistreerd. Op die manier worden veeleer recente en meer traditionele communicatiewetenschappelijke inzichten gecombineerd, met de bedoeling het verband bloot te leggen tussen het mediagebruik van de oudere en zijn contextuele leeftijd - bedoeld in de ruimst mogelijke betekenis. Het gevolg van deze aanpak is ook dat de ouderen niet worden geportretteerd als een uniforme categorie met soortgelijke behoeften, ongeacht de concrete omstandigheden. Het mediagebruik van ouderen wordt benaderd als een functie van persoonlijke en maatschappelijke ontwikkelingen.

2. ONDERZOEKSOPZET

De studie omvat een kwantitatief en een kwalitatief luik.

2.1. Kwantitatief luik

In het kader van een methodologische opleiding ('Methoden en Technieken van het Communicatieonderzoek') hebben een aantal studenten uit de eerste cyclus Sociale Wetenschappen (K.U.Leuven) 284 mensen ouder dan 60 jaar geïnterviewd. Het ging om toevallig gekozen ouderen uit de gemeente van de student, met als voorwaarde dat de respondent geen familielid of bekende is van de interviewer. De respondent werd na afspraak thuis opgezocht en, om leesproblemen te vermijden, face-to-face geïnterviewd aan de hand van in eerder onderzoek geteste en gestandaardiseerde instrumenten en schalen (Van den Bulck, 1996; Vandebosch, 1999). Dit survey-interview duurde ongeveer twintig minuten. Daarin werden zowel het televisiekijkgedrag, als de actuele leefomstandigheden van de oudere gemeten. Zo

de actuele leefomstandigheden van de oudere gemeten. Zo werd het belang van de televisie in het leven van de oudere - de zogenaamde *televisiedependentie* - vastgesteld d.m.v. acht items zoals die eerder door Rubin (1981) waren gebruikt (b.v. '*als de televisie stuk zou zijn, zou ik hem echt missen*'; '*ik weet niet wat ik anders zou moeten doen als er geen televisie zou zijn*'). Na een principal components analysis bleken de items één component te bevatten met ladingen tussen .67 en .86. In de index, gecodeerd door middel van regressiescores, staat een hoge score voor een sterke affiniteit. De betrouwbaarheid werd gecontroleerd met een alpha coëfficiënt ($\alpha = .90$).

Verder werden *programmavoorkeuren* verzameld door de respondenten aan 14 programmasoorten (b.v. spelprogramma's, natuurdocumentaires, ziekenhuisseries, kinderprogramma's) cijfers (preferentiescores) te laten geven. Een laag punt op tien drukt een beperkte voorkeur voor een dergelijk programma uit; een hoog cijfer op tien weerspiegelt een sterke voorkeur voor een bepaald televisiegenre.

Het *kijkvolume* - als derde indicator voor het kijkgedrag - is een samenspel van kijkfrequentie en kijktijd. Elke respondent werd gevraagd in te schatten hoeveel dagen in de week hij of zij naar televisie kijkt, hoeveel vrijdagen hij of zij per maand naar televisie kijkt, hoeveel zaterdagen per maand hij of zij naar televisie kijkt en hoeveel zondagen per maand hij of zij naar televisie kijkt. Nadien werd van de week-, vrij-, zater- en zondag gevraagd hoe lang men dan gewoonlijk kijkt. Door per dagsoort de kijkfrequentie met de kijktijd te vermenigvuldigen (en dit voor de vrijdag, de zaterdag en de zondag te delen door vier) en deze scores vervolgens op te tellen, werd een totale weekscore bekomen.

Voor de *kijkmotieven* ten slotte hebben de respondenten met een score van 1 tot 4 aangegeven in hoeverre een kijkmotief (b.v. *ik kijk televisie om een onderwerp te hebben om over te praten, om de tijd te verdrijven, uit verveling, enz.*) op hen van toepassing is. Het gaat grosso modo om het instrument zoals dat al eerder door Rubin & Rubin (1982) is gebruikt.

In een tweede deel van het survey-interview verstrekten de respondenten enkele *sociodemografische gegevens*. Het gaat om de leeftijd, het hoogst behaalde diploma in 11 categorieën, gaande van 'geen diploma' tot 'universitair diploma', en geslacht. Om de familiesituatie in de analyse te kunnen betrekken, werd door de interviewers bovendien genoteerd of de respondent(e) een *weduwe of weduwnaar* geworden is. Door naar *het aantal thuis inwonenden* te vragen, werd de vraag naar het al dan niet (nog) hebben van een partner daarenboven aangevuld met de vraag of er nog kinderen of andere personen thuis wonen.

De analyse van deze surveydata gebeurde in drie stappen. De 'disengagement theory' geeft aanleiding tot de veronderstelling dat ouderen opvallend dikwijls en lang televisie kijken. Om dit in deze steekproef na te gaan zijn de frequenties berekend voor de kijkvariabelen en vergeleken met de resultaten van een soortgelijke studie voor de hele Vlaamse bevolking (Van den Bulck, 1996). Tussen de frequenties en enkele sociodemografische variabelen is bovendien een verband gezocht aan de hand van Pearson product-moment correlaties of t-testen. Om uit te maken of een duidelijk

aanwijsbare groep ouderen enerzijds televisiekijkt voor het opvullen van ongestructureerde tijd en anderzijds vanuit sociale behoeften, moeten ten tweede de gerapporteerde behoeften beschreven worden door middel van frequenties en correlaties. Ten derde wordt de relatie nagegaan tussen de kijkmotieven en de televisiedependentie aan de hand van een multiple regressieanalyse en variantieanalyses. Bovendien worden relaties vastgesteld tussen kijkmotieven en programmavoorkeuren met een correlatieanalyse.

2.2. Kwalitatief luik

Aan de helft van de respondenten die deelnamen aan de survey werd in een tweede onderzoeksfase gevraagd of ze wilden meewerken aan een follow-up interview. In principe gebeurde de selectie van de respondenten voor verdere deelname aan het onderzoek willekeurig, zij het dat respondenten die erg moeilijk te interviewen bleken in het eerste deel van de studie niet meer in aanmerking kwamen.

Het verzoek voor verder deelname resulteerde in 101 (bruikbare) semi-gestructureerde diepte-interviews van wisselende lengte (een halfuur tot een uur). De meerderheid (60%) van de deelnemers aan de tweede fase waren vrouwen. De leeftijden varieerden tussen 60 en 85, met 69.7 als gemiddelde. De meesten (95%) woonden thuis: alleen (26%), met hun partner (59%) of met verschillende andere familieleden (10%). Slechts een klein deel van de respondenten had nog een job (4%).

De diepte-interviews werden ontworpen om te kunnen achterhalen welke betekenis massamedia hebben in het leven van ouderen. Ze behandelden o.a. de interpretatie van media-inhouden, de (non-)gratificaties van mediagedrag, de veranderingen die respondenten hadden opgemerkt in hun eigen mediagedrag en in het medialandschap en de opvattingen over uiteenlopende mediagerelateerde onderwerpen (b.v. de voorstelling van ouderen op televisie).

De interviews werden opgenomen op audiotape, uitgeschreven en verwerkt met NUD*IST. Tijdens de verwerking werden fragmenten continu naast elkaar gezet en vergeleken; Zo werden ze gegroepeerd tot categorieën. Op die manier kwamen twee omvattende concepten naar voor: enerzijds het belang van de huidige leefomstandigheden, anderzijds de invloed van de levensloop op de actuele evaluatie van televisie(kijken). Binnen deze tweede categorie onderscheiden zich vier invloeden, die omschreven kunnen worden als de opkomst van de zgn. 'global village', de ontwikkeling van een 'community' naar een 'society', de breuklijn tussen moderne en postmoderne waarden en de welvaarts groei.

3. KWANTITATIEVE RESULTATEN

3.1. Kijkpatronen

Het overgrote deel van de oudere leeftijdscategorie, ongeacht het geslacht, de leeftijd en het opleidingsniveau, kijkt elke weekdag televisie (tabel 1). Dit percentage daalt, maar blijft wel hoog op vrijdag en in het weekend. De veronderstelling dat pensionering zich voornamelijk vertaalt in een sterke toename van de ongestructureerde tijd en bijgevolg de kijkfrequentie lijkt bevestigd te worden. Een vergelijking tussen deze resultaten en de totale uitkomsten voor de Vlaamse bevolking ouder dan 15 jaar in een studie van Van den Bulck (1996) toont aan dat het aandeel oudere kijkers dat elke week- of weekenddag voor televisie zit, ongeveer 20 tot 25 procent hoger ligt dan het aantal zeer regelmatige kijkers in de totale bevolking (tabel 1). Televisiekijken is voor een groot deel van de bejaarden een heel geregelde bezigheid.

Tabel 1. Kijkfrequentie, percentage dat frequent televisie kijkt, t-waarden voor geslacht, correlaties met leeftijd en opleiding; de resultaten uit Van den Bulck (1996)

Kijkfrequentie	%	% (N=878) (Van den Bulck, 1996)	Geslacht	Leeftijd	Opleiding
Elke weekdag	93.7	73.6	Weekdag	.89	.03
Elke vrijdag	83.9	56.6	Vrijdag	.61	.06
Elke zaterdag	78.9	52.3	Zaterdag	.28	.00
Elke zondag	78.2	64.7	Zondag	.18	.02

**p<.01; *p<.05 (N=284)

Een bejaarde in deze steekproef kijkt op een weekdag gemiddeld net géén 4 uur en op een weekenddag net iets méér dan 4 uur naar televisie. Dit is opnieuw duidelijk meer dan het gemiddelde 2 uur en twintig minuten van de totale Vlaamse bevolking in een studie van Van den Bulck (1996), hoewel dezelfde vraagstelling is gebruikt. Bovendien wordt er in onderzoek vanuit gegaan dat bejaarden in 'television viewing self-reports' hun kijkgedrag sterker onderschatten dan jongere leeftijdscategorieën (Davis et al., 1976). Het verschil kan met andere woorden nog groter zijn.

Tabel 2. Kijktijd, gemiddelde kijktijd, t-waarden voor geslacht, correlaties met leeftijd en opleiding

Kijktijd op kijkdag	Minuten (SD)	Minuten (SD)	Geslacht	Leeftijd	Opleiding
(Van den Bulck, 1996)					
Weekdag	231.0 (106.0)	144.9 (86.5)	1.7	.07	-.16**
Vrijdag	235.7 (102.3)	162.9 (93.9)	2.1*	.05	-.12*
Zaterdag	242.8 (110.7)	178.2 (94.1)	0.8	.01	-.14*
Zondag	242.5 (115.3)	166.3 (94.8)	0.2	.08	-.14

**p<.01; *p<.05 (N=284)

Verder valt het in de vergelijking met de studie van Van den Bulck (1996) op dat de verschillen in kijktijd tussen een weekdag en een weekenddag kleiner zijn in de oudere leeftijdscategorie dan in de totale bevolking. Het weekend vertegenwoordigt blijkbaar geen breuk in de tijd. De week lijkt voor ouderen met andere woorden minder sterk gestructureerd dan voor jongere leeftijdsgroepen.

3.2. Kijkmotieven

De belangrijkste motieven om televisie te kijken zijn 'ontspanning' (81.9%), 'information-learning' (79.5%), 'entertainment' (74.5%) en 'geestelijk fit blijven' (65.1%). Dit is een parallele uitkomst aan wat uit eerder onderzoek is gebleken, zij het met twee uitzonderingen. In andere studies (cf. Rubin & Rubin, 1982; Gunter, 1998) staat ontspanning doorgaans op de tweede plaats en is information-learning de belangrijkste reden om naar televisie te kijken. Bovendien werd in voorgaande studies nooit gevraagd of men kijkt 'om geestelijk fit te blijven', terwijl dat in deze studie één van de belangrijkste motieven blijkt. Trouwens alleen information-learning en 'mental fitness' correleren met het kijkvolume: gemiddeld zeggen zwaardere kijkers minder dat ze televisiekijken om op de hoogte te blijven en om geestelijk fit te blijven (tabel 3). Het zijn ook vooral oudere bejaarden die in televisiekijken een mentale oefening zien.

Tabel 3. Kijkmotieven. Percentage dat om die reden zegt te kijken, gemiddelden, t-waarden voor geslacht en weduwschap, correlaties met kijkvolume, opleiding en leeftijd

Kijkmotieven	%	gemiddelde		geslacht	kijkvolume	opleiding	leeftijd	gezinsgrootte	weduwschap
		(1-4)	(SD)						
Gespreksonderwerp	40.0	2.33	.73	1.64	-.03	-.09	.00	.06	-1.22
Problemen vergeten	23.0	2.04	.72	2.13*	.02	-.09	.06	.10	-3.99***
Verveling verdrijven	38.4	2.27	.88	0.44	.02	-.08	.25**	.15*	-4.14**
Parasociaal contact	40.1	2.31	.89	2.73**	.02	-.06	.21**	.20**	-7.35***
Informatie zoeken	79.5	2.94	.70	1.40	.16**	-.09	.07	.08	-0.16
Opwinding	34.1	2.22	.71	0.52	.00	-.13*	.05	.10	0.67
Entertainment	74.8	2.88	.72	0.70	.06	-.08	.06	.10	1.96
Actief zijn	36.6	2.55	.86	0.25	.01	-.14*	.18**	.19**	-2.14*
Goedkoop	26.5	2.05	.74	0.09	-.05	-.08	-.01	.00	-0.56
Geest fit houden	65.1	2.71	.81	1.50	.16**	-.01	.10**	.04	-1.91
Interesse	40.4	2.23	.88	-3.0**	.11	-.09	-.20**	-.12*	8.08***
Relaxatie	81.9	2.94	.65	0.4	.04	.01	.08	.04	-0.74
Gewoonte	70.4	2.82	.84	3.08**	.06	-.14*	.09	.05	-2.00*

*** p < .005 ** p < .01; * p < .05; (N = 284)

Bijna vier bejaarden op tien (38.4%) zeggen te kijken om de verveling te verdrijven, 40.1% om zich minder alleen te voelen, één op drie omdat het opwindend is, 40% om een gespreksonderwerp te hebben en 36.6% omdat hij of zij anders niets te doen heeft. Het verdrijven van verveling wordt als kijkmotief bovendien vaker opgegeven door hoogbejaarden en door alleenstaanden, net als kijken omwille van het parasociale contact naar eigen zeggen vaker voorkomt bij vrouwen, hoogbejaarden en weduwen of weduwnaars.

Samenvattend betekent dit onder andere dat de categorie bejaarde kijkers zelfs wat leeftijd betreft niet homogeen is. Zo geven hoogbejaarden vaker dan jongbejaarden te kennen dat ze televisiekijken om de tijd te doden, om wat gezelschap te ervaren, om iets te doen te hebben en om de geest fit te houden. Hoogbejaarden lijken zich minder te laten leiden door belangstelling en meer door verveling en eenzaamheid. Hetzelfde geldt in mindere mate voor bejaarde vrouwen, die gemiddeld meer kijken uit gewoonte en omwille van het sociale contact en minder uit interesse. Er zijn nauwelijks relaties aangetroffen tussen het opleidingsniveau en kijkmotivaties, maar wel tussen kijkmotieven en de gezinsgrootte: in eenpersoonsgezinnen of minstens in gezinnen van slechts twee personen is men gehecht aan televisie omwille van het parasociale contact of om de dag te breken.

3.3. Televisiedependentie

Door na te gaan in hoeverre kijkmotieven de dependentie van het medium televisie kunnen voorspellen, welke kijkmotieven dus samenhangen met een al dan niet sterke televisiedependentie, kan geschetst worden welke kijkmotieven typisch zijn voor een bepaalde positie van televisie in het leven van ouderen. De daartoe berekende multiple regressieanalyse staat samengevat in tabel 4 en maakt meteen het antwoord duidelijk. In een erg significant model met 61% verklaarde variantie zijn aanwijzingen terug te vinden voor de stelling dat het gepercipieerde functionele belang van televisie samenhangt met een sterke afhankelijkheid van het medium.

Tabel 4. Kijkmotieven als voorspellers voor televisiedependentie

	B
Gespreksonderwerp	.10*
Problemen vergeten	.06
Verveling verdrijven	.38***
Parasociaal contact	.16**
Informatie zoeken	.08
Opwinding	.09*
Entertainment	.02
Actief zijn	.13**
Goedkoop	.07
Geest fit houden	.12**
Interesse	.05
Relaxatie	.01
Gewoonte	.16***
F = 34.62	
Df = 13/260	
Mult. R = .79***	
R ² = .61	

*p<.05; **p<.01 ***p<.001

De affiniteit met televisie blijkt ontegensprekelijk het sterkst bij ouderen die televisie kijken om de verveling te verdrijven. Televisie speelt bovendien een belangrijke rol in het leven van kijkers die in televisie een parasociaal contact zien, die kijken uit gewoonte en om iets te doen te hebben. Verder toont de regressieanalyse een meer dan gemiddelde televisieaffiniteit bij bejaarden die hun geest fit willen houden en die vinden dat televisie een gespreksonderwerp biedt.

Om dit resultaat verder te kunnen toelichten is een variantieanalyse met Tukeytesten uitgevoerd. Het gemiddelde van het laagste dependentiekwartiel, het gemiddelde van de dependentiescores binnen de kwartielafstand en het gemiddelde van het hoogste dependentiekwartiel zijn met elkaar vergeleken. Op die manier wordt duidelijk dat de 25 procent sterkst op televisie aangewezen respondenten in vergelijking met de middelmatig afhankelijken en zeker met de 25% laagafhankelijken gemiddeld vaker aangeven televisie te kijken om problemen te vergeten ($F(2,279)=35.86$, $p<.0001$), omwille van parasociaal contact ($F(2,280)=54.96$, $p<.0001$), omdat het opwindend is ($F(2,277)=26.48$, $p<.0001$), om iets te doen hebben ($F(2,280)=41.04$, $p<.0001$) en uit gewoonte ($F(2,280)=39.54$, $p<.0001$).

De tendens die uit de regressieanalyse naar voren kwam, wordt dus bevestigd: hoewel ouderen die om bepaalde gratificaties televisiekijken in het algemeen sterker aangewezen zijn op televisie, is dit a fortiori van toepassing op bejaarden die met televisiekijken een gemis aan sociaal contact en structurering van de tijd willen opvangen. Vooral bejaarden die televisiekijken om eenzaamheid en verveling tegen te gaan, vinden televisie een onmisbaar element in hun leven.

Gezien dit resultaat zou het niet onlogisch zijn dat dit evengoed op het niveau van specifieke inhoud wordt vastgesteld, i.c. dat bejaarden die televisiekijken om eenzaamheid en verveling tegen te gaan een bijzondere voorkeur hebben voor bepaalde programma's. Televisiekijkers die sterk afhankelijk zijn van de televisiekijkervaring hebben mogelijk typische programmavoorkeuren.

Tabel 5. Programmavoorkeuren

	Gemiddelde (1-10)	Standaard- afwijking
Actie	4.17	6.46
Romantiek	5.36	3.08
Muziek	6.88	2.52
Ziekenhuis	5.01	3.19
Denkspelen	7.28	2.62
Informatie	7.67	2.21
Natuur	8.24	5.84
Spel	4.87	3.26
Talkshows	6.06	2.61
Sport	5.67	3.50
Humor	6.34	2.76
Vlaamse soap	6.93	6.59
Engelstalige soaps	5.04	3.74
Kinderprogramma's	3.92	10.22

In de hele steekproef dragen informatieve programma's en natuurdocumentaires de sterkste voorkeur weg (cf. Gunter et al., 1994, Gunter, 1998), gevolgd door denkspelen (die vooral bij vrouwen populair blijken, $t=3.89$, $p<.0001$), muziekprogramma's, talkshows, humoristische programma's en Vlaamse soaps (tabel 5). Er is geen significant verschil tussen mannen en vrouwen wat de Vlaamse, maar wel wat de Engelstalige soaps betreft. Mannen kijken over het algemeen minder graag naar Engelstalige soaps ($t=4.15$, $p<.0001$), denkspelen (cf. supra), ziekenhuisseries ($t=3.44$, $p<.001$) en romantische films ($t=4.46$, $p<.0001$) en hebben een meer dan gemiddelde voorkeur voor sport ($t=9.29$, $p<.0001$).

Tabel 6. Correlatiematrix met de kijkmotieven

	Gesprekstof	Problemen vergeeten	Verveling	Parasociaal contact	Informatie zoeken	Opwinding	Entertainment zijn	Actief zijn	Goedkoop	Geest houden	fit	Interesse	Relaxatie	Gewoonte
Actie	.02	.03	.10	.09	.10	.10	.08	.01	.01	.00	.00	.00	.09	.05
Romantiek	.10	.17**	.14*	.17**	.06	.13*	.20**	.13*	.03	.08	.08	.08	.16**	.13*
Muziek	.15*	.08	.05	.02	.10	.10	.20**	.06	.04	.06	.28**	.28**	.10	.28**
Ziekenhuis	.24**	.36*	.32**	.23**	.07	.04	.11	.10	.10	.28**	.08	.08	.10	.14*
Denkspele	.08	.04	.04	.06	.16**	.12*	.09	.06	.08	.16**	.06	.06	.06	.04
Informatie	.13*	.00	.07	.02	.22**	.03	.05	.11*	.05	.22**	.00	.00	.05	.00
Natuur	.08	.12*	.01	.16**	.03	.09	.00	.03	.12*	.09	.02	.08	.08	.01
Spel	.20**	.19*	.33**	.20**	.01	.38**	.16**	.21**	.23**	.15*	.08	.08	.18**	.27**
Talkshows	.13**	.14*	.23**	.22**	.23**	.15*	.15**	.17**	.02	.25**	.08*	.08*	.10	.28**
Sport	.02	.04	.02	.05	.06	.03	.10	.07	.00	.00	.24**	.24**	.08	.02
Humor	.04	.03	.06	.02	.07	.06	.37**	.07	.05	.07	.17**	.17**	.16**	.00
Vlaamse soap	.18**	.09	.14*	.07	.05	.16**	.13*	.11	.10	.19**	.06	.06	.10	.20**
Engelstalige soaps	.15**	.20**	.32**	.22**	.13*	.16**	.14*	.18**	.02	.20**	.05	.05	.16**	.28**
Kinderprogramma's	.05	.02	.00	.02	.04	.02	.01	.01	.14*	.09	.02	.02	.01	.08

**p<.01; *p<.05

Om na te gaan of ouderen met bijzondere kijkmotieven typische programmavoorkeuren hebben, werden correlaties berekend. Mensen die uit televisieprogramma's gespreksonderwerpen zeggen te halen, zo blijkt uit de correlatiematrix in tabel 6, zien het liefst soaps, spelprogramma's, talkshows en ziekenhuisseries. Informatiezoekers zien naast nieuwsprogramma's ook graag denkspelen en talkshows. Wie televisie beschouwt als een dankbare bron van zinvolle tijdsbesteding, ontspanning en parasociaal contact behoort daarentegen tot een harde kern met bijzondere programmavoorkeuren: terwijl de meeste bejaarden graag naar informatieve programma's, muziekprogramma's, Vlaamse soaps en natuurdocumentaires kijken, komen daar voor deze bejaarden romantische series, ziekenhuisseries en engelstalige soaps bij. Het lijkt bijgevolg aangetoond dat kijkers die verveling en eenzaamheid willen verdrijven een licht afwijkende voorkeur hebben: zij appreciëren zowel wat de doorsnee oudere apprecieert, als wat de doorsnee oudere niet apprecieert.

4. KWALITATIEVE RESULTATEN

De diepte-interviews onthullen uiteenlopende invloeden op het mediagebruik van oudere mensen. Net zoals in veeleer traditionele studies beklemtonen deze interviews het belang van de biologische, mentale, sociale en economische aspecten van ouderdom. Anderzijds onderschrijven ze de idee dat naast de huidige leefomstandigheden ook de historische achtergrond het mediagebruik en mediagerelateerde attitudes stuurt. In wat volgt zullen de twee soorten factoren, met de relevante subconcepten, besproken worden en geïllustreerd met fragmenten uit de interviews (zie tabel 7).

Tabel 7. Overzicht van de concepten uit het kwalitatieve luik

Actuele leefomstandigheden	De invloed van de levensloop
* 'Disengagement' uit de maatschappij	* Ontwikkeling van een 'global village'
* Huidige fysieke toestand	* Overgang van 'community' naar 'society'
* Financiële toestand	* Contrast tussen moderne en postmoderne waarden
* Sociale toestand	* De groei van de welvaart (met gevolgen)

4.1. Actuele levensomstandigheden

Veel geïnterviewden prijzen zich gelukkig nog steeds gezond te zijn. Zij houden zich bezig met buitenshuis activiteiten als tuinieren en fietsen, waardoor ze ook een beetje in conditie blijven. Anderen zijn wel minder mobiel geworden. Moeilijkheden met stappen maakt het hen lastig dagdagelijkse activiteiten uit te voeren. Deze personen brengen meer tijd thuis door en geven toe dat media - en vooral televisie - daardoor belangrijker voor hen zijn geworden. Immobiliteit heeft ook enkele zeer

door belangrijker voor hen zijn geworden. Immobiliteit heeft ook enkele zeer specifieke invloeden op het mediagebruik. Eén respondente vertelde nooit naar de radio te luisteren om de eenvoudige reden dat ze niet meer naar het toestel kan stappen. Een andere kijkt altijd naar dezelfde zender vermits hij geen afstandsbediening heeft. Een derde is niet geïnteresseerd in televisiereclame, aangezien ze zelf haar boodschappen niet meer kan doen.

Omdat ze niet goed genoeg meer kunnen zien, moesten enkele ouderen activiteiten als handwerk en lezen opgeven. Anderen vonden oplossingen: ze lezen grootgedrukte boeken of kijken enkel naar Nederlands gesproken programma's waarvoor ze geen ondertitels hoeven. Mensen met gehoorproblemen beklemtonen net het belang van ondertitels op televisie. Zij vinden televisie ook een geschikter medium dan radio, omdat tv zowel beeld als geluid verschaft. Vooral praatprogramma's op de radio zijn te moeilijk om volgen. De gehoorproblemen noodzaken sommige ouderen er bovendien toe het geluidsvolume volledig open te zetten, soms met negatieve reacties van de mensen in de omgeving als gevolg. Zij vinden hoofdtelefoons in bejaardentehuizen dan ook een onmisbaar hulpmiddel.

De invloed van andere gezondheidsproblemen op het mediagebruik zijn minder vanzelfsprekend. Een persoon die onlangs een tijdje in het ziekenhuis had gelegen, kijkt bijvoorbeeld niet meer naar medische series om onaangename herinneringen te vermijden. Een respondent op streng dieet kijkt niet graag meer naar kookprogramma's, omdat daarin altijd zo veel room en andere calorierijke ingrediënten worden gebruikt. Ook slaapproblemen werden door sommigen aan mediagebruik gekoppeld. Omdat ze moeilijk kunnen inslapen, zitten enkelen tot diep in de nacht voor het televisiescherm. Anderen ervaren het omgekeerde: zij vallen voortdurend in slaap voor televisie, zelfs overdag of tijdens een voetbalwedstrijd. De respondenten die merken dat ze met het ouder worden meer slaap nodig hebben en vroeg naar bed gaan, missen programma's die gewoonlijk redelijk laat worden uitgezonden (b.v. films).

Behalve over fysieke veranderingen werd ook over cognitieve veranderingen gepraat. Ouderen leren moeilijker nieuwe dingen (zoals het programmeren van de videorecorder) of onthouden de complexe verhaallijnen van detectiveseries als 'Derrick' niet goed. Anderzijds gebruiken ze media om er mentaal niet op achteruit te gaan. Sommigen proberen bijvoorbeeld een nieuwe taal te leren door naar buitenlandse programma's te kijken of testen hun algemene kennis door 'mee te spelen' met quizzen. De geïnterviewden geven ook toe dat hun pensionering (of die van hun partner) hun levensstijl grondig heeft omgegooid. Men werd gedwongen nieuwe routines te gaan volgen. Zo'n min of meer vaste dagindeling omvat niet alleen huishoudelijk werk en ontspanningsactiviteiten, maar ook mediagebruik. Voortaan vonden nogal wat ouderen het bijvoorbeeld 'aanvaardbaar' in de namiddag naar het televisienieuws en in de vooravond naar soaps te kijken. Een oud-lerares zei dat ze nu het recht 'verdiend' had naar zulke ontspanningsprogramma's te kijken, omdat ze zo veel jaren intellectueel werk had verricht.

Ten tweede, noodzaakt pensionering ouderen vaak tot een zuiniger leven. Dikwijls worden onnodige kosten vermeden, en vaak wordt er dan gesnoeid in ander

mediagebruik dan televisiekijken. Sommigen gaan niet langer naar de bioscoop, of gaan raden niet langer nog iets drinken. Anderen wilden geen geld meer besteden aan tijdschriften of kranten.

Verder lijkt een wijziging in de gezinssamenstelling een belangrijke oorzaak voor veranderend mediagebruik. Dat de kinderen het huis uit zijn, heeft de hoeveelheid vrije tijd doen toenemen en de ouderen de kans gegeven hun 'eigen' programma's te bekijken. De geboorte van kleinkinderen wijzigt die situatie opnieuw, vooral als de grootouders gevraagd wordt dikwijls op de kleinkinderen te passen. Grootouders vertellen dat ze dan samen met de kleinkinderen naar kinderprogramma's kijken (op televisie of naar een videocassette).

Als de gezinssamenstelling wijzigt door de dood van de partner, breekt een zware periode aan. Weduwen en weduwnaars vertellen over de eenzaamheid en over hoe ze televisiekijken omwille van het gezelschap. Hun sterkere televisiedependentie komt ook door een gebrek aan functionele alternatieven. Zo werden verschillende vrouwelijke respondenten na de dood van hun echtgenoot immobiel, omdat ze zelf geen rijbewijs hebben.

Deze voorbeelden maken duidelijk dat de levensomstandigheden van de ouderen onderling sterk verschillen. Hetzelfde is overigens waar voor hun zelfbeeld. Actieve zestigers vinden zichzelf niet oud. Met 'ouderen' bedoelen zij mensen ouder dan 80. Sommigen werken zelfs als vrijwilliger in bejaardentehuizen. Een deel van de actieve ouderen is graag in het gezelschap van leeftijdgenoten om samen bijvoorbeeld te fietsen, te kaarten of uitstapjes te maken. Om zichzelf jong te blijven voelen, brengen sommigen hun tijd liever met jongeren door. Zij herkennen zich in een televisiereportage over een zestigjarige die aan benjisspringen doet of zeggen graag naar MTV te kijken.

4.2. 'Historische' achtergrond

In de diepte-interviews kwam zo'n spanning tussen ouderdom en jeugd en tussen verleden en heden wel vaker naar voren. De oorsprong van die spanning ligt in de onlosmakelijk verbonden individuele en maatschappelijke ontwikkelingen. In wat volgt, beschrijven we hoe de manier waarop uiteenlopende maatschappelijke veranderingen worden aanvoeld soms een invloed heeft op het mediagedrag.

De overgang van een sterk door geografische afstanden gedomineerde maatschappij naar de zogenaamde 'global village' is één van de veranderingen die ouderen hebben zien voltrekken. Volgens de bejaarden hebben de moderne massamedia een doorslaggevende rol gespeeld in deze ontwikkeling. Het televisiejournaal (zoals vroeger het radionieuws vaak nog 'de berichten' genoemd) wordt beschouwd als een rijke bron van informatie over wat zich in de hele wereld afspeelt. Documentaires worden gewaardeerd, omdat ze andere culturen en streken tonen. En omdat reizen gemakkelijker en relatief gezien goedkoper is geworden, kunnen mensen nu de plaatsen bezoeken die ze op tv hebben leren kennen. Terwijl sommigen naar

reisprogramma's en documentaires kijken als een soort 'reiservaring', inspireren deze programma's anderen voor eigen trips.

De globalisering wordt echter niet altijd even positief geëvalueerd. Verschillende respondenten uiten hun afkeer voor Amerikaanse programma's, omdat deze te veel seks en geweld zouden bevatten en de Vlaamse cultuur zouden overvleugelen. Voor veel ouderen blijkt de Amerikanisering van de samenleving nog het best uit Vlaamse jeugdprogramma's, waarin jongeren veel Engelse woorden gebruiken. Vermits ze een 'realistischer' beeld van het leven bieden en gemakkelijker te volgen zijn (zeker voor wie moeite heeft met ondertitels), verkiezen de meeste ouderen Vlaamse televisieprogramma's.

Ten tweede, maakten ouderen de overgang mee van de kleine, hechte gemeenschap naar de grootschalige maatschappij met minder sociale contacten. Televisie krijgt dikwijls de schuld voor deze ontwikkeling. De geïnterviewden kunnen zich de tijd herinneren waarin burens elkaar geregeld bezochten en waarin gezinsleden lange gesprekken met elkaar voerden of de hele avond kaart speelden. De doorbraak van de televisie heeft dit allemaal tenietgedaan. Hoe belangrijk sociale contacten worden gevonden, blijkt overigens ook uit de eigen impliciete regels en normen i.v.m. televisiekijken: als er gasten zijn, gaat de televisie onmiddellijk uit. "Het zou heel onbeleefd zijn dat niet te doen."

Sommige respondenten verheerlijken de plattelandsgemeenschap uit hun kindertijd. Dit verklaart waarom ouderen belangstelling hebben voor fictie over het plattelandsleven uit de eerste helft van de vorige eeuw en waarom ze graag naar Duitse volksmuziek- en 'schlager'-programma's kijken. Zo'n nostalgisch beeld verschilt echter sterk van de industriële en informatiemaatschappij waarin ze zijn terechtgekomen. Nogal wat facetten van die informatiemaatschappij zijn overigens aan de oudere generatie voorbijgegaan. Nieuwe technologieën worden wel eens met scepsis onthaald. Daarvan wordt bijvoorbeeld gezegd dat ze een nefaste invloed hebben op het zelfstandig denkvermogen:

Want wie van de kinderen kan nu nog uit zijn hoofd rekenen? Ik heb dat onlangs op de televisie gezien ... daar zat een mens van 70, 75 jaar en een student van Leuven ... en ze vroegen: wat is de vierkantswortel van dat en van dat en van dat? En die man van 75 gaf binnen de 2 à 3 seconden het juiste antwoord. De andere zei: 'ja, ...ik...', hij wou zo, maar hij had zijn machientje niet bij; dat is de moderne tijd. Ze pakken de mensen hun vrije wil af. De mens denkt niet meer na. Een mens heeft de ganse dag gewerkt, komt 's avonds thuis, moet nog eten, moet nog dit en dat; hij hoeft, kan niet meer nadenken. Hij heeft er geen tijd meer voor. En dat wordt allemaal opgevangen door de televisie. Gij krijgt uw program voorgeschoteld van 's morgens tot 's avonds, ge hoeft maar te kijken..

Ten derde, leken de meeste respondenten immuun voor de ontkerkelijking van de maatschappij. Velen gaan elke week naar de kerk, en wie moeilijk te been is, volgt de eucharistie op televisie. Verder tonen ze zich geïnteresseerd in nieuws over de

Katholieke Kerk. Men bewondert de Paus voor al het werk dat hij op zijn leeftijd nog verricht. Ook de koninklijke familie krijgt dit respect. Zij vertegenwoordigt een van de constanten in de Belgische geschiedenis, en dus ook in het leven van de respondenten. Programma's met royalty-nieuws worden druk bekeken en artikels over het Belgische Hof graag gelezen.

Veel bejaarden groeiden niet alleen op in een samenleving gekenmerkt door een machtige Kerk en een invloedrijke monarchie, maar ook in een samenleving met vaste sekserolpatronen. Tijdens hun volwassen leven bleven de vrouwen thuis om voor de kinderen te zorgen, terwijl de mannen uit werken gingen. Hun dochters en zonen pakken dit helemaal anders aan. Deze emancipatietrend wordt echter niet onverdeeld gunstig beoordeeld. Ouderen hekelen het hectische leven van jonge volwassenen en het feit dat ze daardoor geen tijd meer hebben voor de kinderen. Zij zien bijvoorbeeld hoe de televisie vaak als een babysitter wordt aangewend.

Ook wat het mediagebruik betreft, zijn de sekseverschillen heel duidelijk aanwezig. Mannen kijken graag naar sport, vrouwen naar soaps. Enkele koppels sloten 'een pact' en kijken samen naar de beide soorten programma's, maar in andere koppels gaat de ene zich met iets anders bezighouden tijdens een favoriet programma van de ander. Wanneer 'The Bold and The Beautiful' begint, gaan mannen de krant lezen of wat in de tuin werken. Vrouwen doen huishoudelijk werk tijdens voetbalwedstrijden. Een vrouw zocht de verklaring voor haar afkeer van sportprogramma's en haar voorkeur voor medische programma's in haar opvoeding:

Medische series zie ik zo graag. Als jong meisje heb ik er altijd van gedroomd verpleegster te worden, maar onze ouders beslisten daar anders over. Thuis moest er gewerkt worden en dan kwam er van studeren weinig in huis. ... Daarom ben ik nog altijd zo leergierig naar medische dingen. ... en sport daar kijk ik niet graag naar. Toen wij jong waren, bestonden er geen sporten voor de meisjes. We konden daar ook niet naar gaan kijken, dat lieten onze ouders niet toe. En dan later, ja, dan wordt men ouder en dan zegt u dat ook niks meer.

Dit fragment wijst ook op een vierde belangrijke maatschappelijke ontwikkeling: de sterk toegenomen welvaart. Voor ouderen blijkt dit vooral uit het verschil tussen de kansen tot ontplooiing die zij kregen en de kansen van de huidige jeugd. Dat zij het moeilijk hebben met het lezen van printmedia, het volgen van buitenlandse programma's en het begrijpen van complex politiek en economisch nieuws wijten de geïnterviewden bijvoorbeeld aan hun beperkte onderwijsniveau. Sommigen leggen zich bij deze beperkingen neer, terwijl anderen bijvoorbeeld taalcursussen volgen (en wat ze daar geleerd hebben testen door naar buitenlandse programma's te kijken). De respondenten merken op dat de jonge mensen van vandaag wel goed opgeleid zijn en bijvoorbeeld gemakkelijk met computers en andere informatietechnologieën overweg kunnen. Volgens sommigen gaat dit echter ten koste van basisvaardigheden. De echt belangrijke zaken zouden op school nu niet meer aangeleerd worden. Volgens anderen beseffen jongeren niet hoeveel geluk ze hebben, zeker in vergelijking met hun eigen barre jeugd waarin ze verplicht waren op jonge leeftijd te gaan werken. Toen werd hen zelfs 's avonds niet toegestaan 'niets te doen'. Deze sterke werkethos

uit hun kindertijd kleurt overigens ook vandaag nog hun kijkgewoonten. Respondenten zeggen nadrukkelijk niet aan de televisie 'verslaafd' te willen geraken. Ze proberen eerst het huishoudelijke werk te voltooien en houden televisiekijken en eten strikt gescheiden.

Veel geïnterviewden hebben de indruk dat er nu veel meer misdaad is dan vroeger, en dat er nieuwe vormen van misdaad zijn ontstaan. Enkelen opperden dat dit een verkeerde indruk zou kunnen zijn als gevolg van de klemtoon op misdaad in massamedia. Toch gaan de meeste ouderen ervan uit dat het mediabeeld een correcte afspiegeling is van misdaad in de samenleving. Televisie zou zelfs de gedeeltelijke verantwoordelijkheid dragen voor de gestegen criminaliteit. Volgens nogal wat respondenten hebben programma's met daarin gewelddelicten en diefstal een negatief effect op jonge mensen. Zij zouden aanzetten tot de imitatie van het getoonde gedrag en de criminaliteit dus doen toenemen.

Bovendien zouden de massamedia een soortgelijke, nefaste invloed hebben op zedelijke waarden. Televisie wordt gezien als een weerspiegeling, en ook wel aanstoker, van morele teloorgang. Men verwijst dan naar televisiepersonages die dikwijls van partner wisselen en snel met iemand naar bed gaan. In sommige soaps worden homoseksuele relaties getoond en goedgekeurd; presentatrices dragen diepe decolletés, er wordt ruwe taal gesproken, mannen hebben vaak overdreven lang haar en soappers onages vloeken veel. Seks is bovendien een veelbesproken onderwerp in talkshows als 'The Jerry Springer Show' en 'Goedele'. Zulke programma's zouden jongeren de indruk geven dat met seks zomaar geëxperimenteerd mag worden; dat alles is toegestaan.

Hedendaagse televisieprogramma's tonen ook heel weinig respect voor privacy:

Ik kijk niet graag naar praatprogramma's, ... met mensen die zichzelf verlagen door hun miserie te tonen ... daar kan weinig goeds van komen ... Dan vind ik dat ons menselijk geslacht nu hard achteruit geboerd is. Want er is geen respect meer voor het binnenshuis. Alles moet opengegooid worden. ...

En dan vind ik dat wij 70-80 jarigen, zal ik zeggen, ergens een gezonder opvoeding gehad hebben. Want televisie kan opbouwend zijn, maar kan ook heel afbrekend zijn. En radio ook.

De woordenschat, de dag van vandaag. Er zijn heel veel woorden bijgekomen en ze moeten elke twee jaar die dikke Van Dale bijwerken.

Wij hadden ook veel woordenschat toen ... er zijn nu veel woorden die toen niet bestonden, maar dat zijn geen opvoedende woorden. Allemaal seks en die vervormde woorden uit het Engels. Op die manier zijn wij hard achteruit gegaan.

Ten slotte, heeft één historische gebeurtenis, de Tweede Wereldoorlog, de levensloop van oudere generaties sterk beïnvloed. De oorlog heeft zelfs sporen nagelaten op het actuele mediagebruik. Mannen kijken gewoonlijk graag naar reportages over de oorlog omwille van een gevoel van herkenning. Om dezelfde reden vermijden vrouwen liever aan de oorlog herinnerd te worden. Sommige geïnterviewden merken

op dat ze door de oorlog zo'n afkeer hebben gekregen van televisiegeweld, en ook wel van de Duitse zenders. Anderen interpreteren het actuele nieuws nog steeds vanuit dat referentiekader. Ze menen dat de media in communistische landen, maar ook hier, nog steeds als propagandakanaal worden gebruikt. Hoewel de verzuiling in de Vlaamse (media-)instituten de jongste decennia sterk is teruggedrongen, gaan sommigen er nog altijd vanuit dat politieke partijen invloed hebben op de berichtgeving. Zo wijt één respondent (vermeende) subjectieve elementen in het VRT-televisiejournaal aan de socialistische invloed.

5. DISCUSSIE

Gerontologisch onderzoek vestigt de aandacht op ouder worden als een proces dat in sterke mate wordt bepaald door het opgeven of verliezen van rollen. Het maatschappelijke leven van de oudere wordt niet langer overheersd door een aantal functies en de bejaarde wordt niet langer gemarkeerd met aan rollen verbonden status- en taakkenmerken. Verouderen komt overeen met een ingrijpende tijdsreallocatie waarin veel belang wordt gehecht aan ongestructureerde bezigheden als televisiekijken. De eerste, niet onverwachte vaststelling in het kwantitatieve luik van dit onderzoek is dan ook dat ouderen naar eigen zeggen een aanzienlijk deel van hun tijd spenderen aan televisiekijken. De oudere in deze steekproef zit gemiddeld 29 uren per week voor de buis. Bovendien vertoont het kijkgedrag een opvallende regelmaat en wordt minder dan bij de totale bevolking een onderscheid duidelijk tussen het weekend en de week. De tijd lijkt minder gemarkeerd te worden met structurenende kenmerken.

Ouder worden is in tweede instantie een vorm van aanpassing aan een nieuwe context door het op een nieuwe manier met nieuwe activiteiten en rollen proberen bevredigen van enkele belangrijke behoeften. Het derven van een aantal rollen komt bijvoorbeeld neer op het zich terugtrekken uit een geheel van sociale contacten. De kwantiteit en de kwaliteit van sociale verhoudingen bij bejaarden vermindert. Daar, en in de aanwezigheid van grote hoeveelheden van ongestructureerde tijd, liggen de eerste behoeften. Vanuit een 'uses & gratifications'-optiek wil dit zeggen dat ouderen vooral televisie zullen kijken om precies dergelijke behoeften te vervullen. In dit onderzoek blijken 'ontspanning', 'information-learning' en 'entertainment', maar ook 'geestelijk fit blijven' de belangrijkste redenen om naar televisie te kijken. Bovendien - en dit is een belangrijk resultaat - kijkt een derde tot de helft van de bejaarden om de verveling te verdrijven, om zich minder alleen te voelen, omdat het opwindend is en omdat hij of zij anders niets te doen heeft. Een duidelijk aanwijsbare groep kijkt televisie voor het opvullen van ongestructureerde tijd en vanuit sociale behoeften.

In een dergelijke context wordt verondersteld dat mensen televisie in hun leven uiterst belangrijk of onmisbaar vinden. Het functionele belang van het medium leidt recht evenredig naar een afhankelijkheid van het medium. Deze studie toont dan ook aan dat hoewel ouderen die om bepaalde gratificaties televisiekijken in het algemeen sterk aangewezen zijn op televisie, dit a fortiori van toepassing is op bejaarden die met

televisiekijken een gemis aan sociaal contact en structurering van de tijd willen opvangen. Vooral bejaarden die televisiekijken om eenzaamheid en verveling tegen te gaan, vinden televisie een onmisbaar element in hun leven. Naast voor de algemeen geprefereerde genres, hebben zij bovendien een voorkeur voor ziekenhuisseries, engelstalige soaps en romantische series.

Als het volledige beeld van deze resultaten wordt overschouwd, blijkt dat deze studie een subcategorie van oudere kijkers heeft aangewezen, die haast overeenkomt met wat Glick & Levy (1962) veelbetekenend 'embracers' hebben genoemd, d.i. een groep van oudere mensen met een hoge televisieaffiniteit. Het gaat, ook in deze studie, duidelijk om kijkers die zich sterk identificeren met de televisiekijkervaring en die bovendien een minder onderscheidende voorkeur vertonen. Zij aanvaarden, gebruiken en appreciëren het grootste deel van het televisieaanbod. Er is een duidelijke subcategorie aanwezig die zich bij het televisiekijken niet zozeer laat leiden door het meest voor de hand liggende criterium, namelijk belangstelling, maar door verveling en de nood aan gezelschap. In deze categorie van kijkers zijn hoogbejaarden, vrouwen en alleenstaanden opvallend aanwezig.

Dit onderzoek geeft echter ook aan dat het mediagebruik van bejaarden niet los te koppelen valt van hun persoonlijke levensloop in een veranderende maatschappij. Ouderdom is niet enkel een afzonderlijke en redelijk problematische levensfase. Mediagebruik wordt beter verklaard als rekening wordt gehouden met de continuïteit van de levensloop en met de relatie tussen iemands persoonlijke geschiedenis en het huidige mediagebruik.

In dit onderzoek wilden we beide perspectieven combineren. Van deze strategie werd verwacht dat zij het meest volledige beeld zou opleveren. De survey en de diepte-interviews toonden aan dat ouderen media ervaren als een antwoord op typische ouderdomsbehoeften. Tegelijkertijd duiden de diepte-interviews aan hoe belangrijk het is dat ouderen tijdens hun leven getuigen waren van ingrijpende sociale veranderingen (zoals de opkomst van de permissieve maatschappij, de emancipatie van de vrouw en de opkomst van de 'global village'). Hun attitudes tegenover media en hun mediavoorkeuren werden deels door deze ontwikkelingen vormgegeven. Vaak waren de bevindingen hieromtrent overigens tegenstrijdig. Ouderen zien media als een onderdeel van deze ontwikkelingen, maar ook als een afspiegeling en aanstoker. Bovendien worden dezelfde evoluties soms negatief en dan weer positief geëvalueerd.

BIBLIOGRAFIE

- Bond, J. R. Briggs & P. Coleman (1990), 'The Study of Aging', pp. 17-47 in: J. Bond & P. Coleman (eds.), *Aging in Society*. London: Sage.
- Blumler J.G. & E. Katz (1974), *The Uses of Mass Communication*. Newbury Park, CA: Sage.
- Burnett, J.J. (1991), Examining the Media Habits of the Affluent Elderly, *Journal of Advertising Research*, 31(5), 33-41.
- Coleman, P. (1990), 'Adjustment in Later Life', pp. 89-122 in: J. Bond & P. Coleman (eds.), *Aging in Society*. London: Sage.
- Coleman, P.G. (1986), *Ageing and Reminiscence Processes*. Chichester: John Wiley.
- Cumming, E. & W. Henry (1961), *Growing Old: The Process of Disengagement*. New York: Basic Books.
- Danowski, J. (1975), *Informational Aging: Interpersonal and Mass Communication Patterns in a Retirement Community*. Paper presented at the 28th annual meeting of the Gerontological Society, Louisville, KY, Nov. 1975.
- Davis, R.H. (1976), Assessing Television Viewing Behaviour of Older Adults, *Journal of Broadcasting*, (20), 69-76.
- Davis, R.H. & A.E. Edwards (1975), *Television: A Therapeutic Tool for the Aged*. Los Angeles: University of Southern California.
- Davis, R.H. & R.W. Kubey (1982), Growing Old on Television and with Television. In: D. Pearl, L., Bouthilet, & J. Lazar (eds.), *Television and behaviour: Ten Years of Scientific Progress and Implications for the Eighties*. Rockville, MD: National Institute of Mental Health.
- Davis, R.H. (1971), Television and the Older Adult, *Journal of Broadcasting*, 15, 153-159.
- de Winter, M. (1986), 'Naar een historisch-contextualistische benadering van de menselijke levensloop', pp. 19-37 in: H.F.M. Peeters & F.J. Mönks (eds.), *De menselijke levensloop in historisch perspectief*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.
- Erikson, E.H. (1963), *Childhood and society* (2nd ed.). New York: Norton.
- Fernandez-Ballesteros, R., M. Dolores-Zamarron & M.A. Ruiz (2001), The contribution of socio-demographic and psychosocial factors to life satisfaction, *Ageing and society*, 21, 25-43.
- Fiske, M. & D. Chiriboga (1985), 'The Interweaving of Societal and Personal Change in Adulthood', pp. 177-209 in: J.M.A. Munnichs, P. Mussen, E. Olbrich & P.G. Coleman (eds.), *Life-span and change in a gerontological perspective*. Orlando: Academic Press.
- Fouts, G.T. & R. Abraham (1986), *Television Program Preferences of Older Viewers*. Paper presented at the American Association for the Advancement of Science (Pacific Division), Vancouver, BC.
- Gauntlett, D. & A. Hill (1999), *TV Living. Television, Culture and everyday life*. London & New York: Routledge/British Film Institute.
- Glick, I. & S. Levy (1962), *Living With Television*. Chicago: Aldine.
- Gunter, B. (1998), *Understanding the Older Consumer. The Grey Market*. London: Routledge.

- Gunter, B., J. Sancho-Aldridge & P. Winstone (1994). *Television: The Public's View - 1993*. London: John Libbey.
- Heatherton, T. & G. Fouts (1985), *Television and the Older Viewer: Effects of Changes in Visual and Auditory Systems*. Paper presented at the International Communication Association, Honolulu, HI.
- Hess, B.B. (1974), Stereotypes of the Aged, *Journal of Communication*, (24), 76-85.
- Honeycutt, J.M., K.S. Zagacki & R. Edwards (1990), Imagined Interaction and Interpersonal Communication, *Communication Reports*, (3), 1-8.
- Johnson, R.L. & C.J. Cobb-Walgren (1994), Aging and the Problem of Television Clutter, *Journal of Advertising Research*, 34(4), 54-63.
- Krauss-Whitbourne, S. (1996), *The Aging Individual. Physical and Psychological Perspectives*. New York: Springer.
- Kubey, R.W. (1980), Television and Aging: Past, Present and Future, *The Gerontologist*, 20(1), 16-35.
- Mannell, R.C. & S. Dupuis (1996), Life Satisfaction. In: Birren, J.E. (ed.), *Encyclopedia of Gerontology*, Volume 2, Pergamon Press, San Diego CA.
- Meacham, J.A. (1984), The Individual as Consumer and Producer of Historical Change, pp. 47-71 in: K.A. McCluskey & H.W. Reese (eds.), *Life-Span Developmental Psychology: Historical and Generational Effects*. Orlando: Academic Press.
- Meyersohn, R. (1961), A Critical Examination of Commercial Entertainment, pp. 243-272 in: R.W. Kleemeier (ed.), *Aging and Leisure*. New York: Oxford University Press.
- O'Brien, M.W. (1992), *An assessment of the Relationship among Loneliness, Media Consumption and Viewer Activity in the Elderly*. Paper presented at the annual meeting of the Western Communication Association, Boise, ID.
- Peeters, H.F.M. (1986), De levensloop als sequentie tussen diachronische interacties, pp. 3-18 in: H.F.M. Peeters & F.J. Mönks (eds.), *De menselijke levensloop in historisch perspectief*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.
- Perse, E.M. & A.M. Rubin (1990), Chronic Loneliness and Television Use, *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, (34), 37-53.
- Peterson, M. (1974), The Visibility and Image of Old People on Television, *Journalism Quarterly*, (50), 569-573.
- Riggs, K.E. (1998), *Mature Audiences: Television in the Lives of Elders*. New Brunswick (N.J.): Rutgers University Press.
- Rokach, A. (1990), Surviving and Coping With Loneliness, *The Journal of Psychology*, (124), 39-53.
- Rubin, A.M. & R.A. Rubin (1982), Older persons' TV viewing patterns and motivations, *Communication Research*, 9(2), 287-313.
- Rubin, A.M. & R.B. Rubin (1981), Age, Context and Television Use, *Journal of Broadcasting*, (25), 1-13.
- Schaie, K.W. (1984), Historical Time and Cohort Effects, pp. 1-15 in: K.A. McCluskey & H.W. Reese (eds.), *Life-Span Developmental Psychology: Historical and Generational Effects*. Orlando: Academic Press.

- Schramm, W. (1969), Ageing and Mass Communication. In: M.W. Roley, J.W. Riley & M.E. Johnson (eds.), *Ageing and Society, Vol. 2. Ageing and the Professions*. New York: Russel Sage Foundation, 352-375.
- Stephens, N. (1982), The Effectiveness of Time-Compressed Advertisements with Older Adults, *Journal of Advertising Research*, 1, 38-47.
- Svendsen, E.N. (1997), History Is Too Big for A Panel!, pp. 127-130 in: U. Carlsson (ed.), *Beyond Media Uses and Effects*. Göteborg: NORDICOM-Sweden 10.
- Torres, S. (1999), A culturally-relevant theoretical framework for the study of successful ageing, *Ageing and society*, 19, 35-51.
- Van den Bulck, J. (1996), *Kijkbuis kennis. De rol van televisie in de sociale en cognitieve constructie van de realiteit*. Leuven: Acco.
- Vandebosch, H. (1999), *Een geboeid publiek? Het gebruik van massamedia door gedetineerden*. Leuven: Departement Communicatiewetenschap, K.U.Leuven.
- Woods, R. (1994), *Leisure Futures*. London: Henley Centre.
- Young, M. & T. Schuller (1991), *Life After Work - The Arrival of the Ageless Society*. London: Harper Collins.